

ILONA WILK-SUWA

SOCJOLOGIA A LITERATURA POPULARNA.
PROBLEMY SPOŁECZNE W POLSKICH POWIEŚCIACH
KRYMINALNYCH – PRZYKŁADY

WSTĘP

Niniejszy artykuł ma charakter interdyscyplinarny. Wiąże się z problematyką z pogranicza nauk socjologicznych, literaturoznawczych i kryminalistycznych. Centralne jego zagadnienie stanowi kwestia problemów społecznych w powieściach kryminalnych oraz ich odbiór społeczny. Tematyka ta stanowi poniekąd nieodkryty ład w socjologii, swoistą „białą plamę”. Liczba katedr na polskich uniwersytetach zajmujących się dziedziną socjologii literatury jest niewielka, podobnie jak liczba pracowników naukowych, których zainteresowania oscylują wokół literatury kryminalnej.

Literaturoznawstwo, jak wiadomo, jest nauką humanistyczną, która rozgałęzia się wewnątrz na trzy powiązane z sobą dziedziny, a mianowicie

- ◆ teorię literatury,
- ◆ historię literatury,
- ◆ krytykę literacką.

Pierwsza zajmuje się m.in. prawidłowościami, jakimi cechuje się literatura popularna, stanowiąca podłoże niniejszego wywodu. Literatura popularna, według słownika PWN, jest „dziedziną twórczości literackiej obejmującą utwory adresowane do najbardziej szerokiego kręgu odbiorców i w związku z tym odznaczająca się zrozumiałym dla nich językiem oraz uproszczonymi schematami fabularnymi”¹. Według Agnieszki Fulińskiej odbiorcami literatury popularnej mogą być:

Mgr ILONA WILK-SUWA – Instytut Socjologii, Uniwersytet Łódzki, adres do korespondencji: ul. Rewolucji 1905 r. 41/43, 90-214 Łódź; e-mail: ilonawilk@interia.eu

¹ <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/literatura-popularna;3933205.html> (dostęp: 27.03.2016).

- ◆ intelektualisci (poszukiwacze w literaturze konwencjonalnej rozrywki bądź ucieczki),
- ◆ miłośnicy gatunku (tropiący i oceniający nowe utwory na ten sam temat, ale w innych konfiguracjach),
- ◆ odbiorca o najniższym poziomie jaźni literackiej i recepcyjnej, dla którego kryteria artystyczne nie stanowią wartości nadrzędnej².

Do odmian gatunkowych wchodzących w skład tej dyscypliny zalicza się balladę, western, romans, pieśń, powieść fantastycznonaukową, powieść fantasty, dreszczowiec oraz kryminał³. Powieść kryminalna charakteryzowana jest jako odmiana powieści, której nadrzędną dominantę kompozycyjną stanowi „wyrzuciście zarysowana, spoista i dynamiczna akcja, rozwijająca się w porządku poszukiwań, które prowadzą do ustalenia, kto jest sprawcą przestępstwa (np. morderstwa)”⁴. Kryminał dzieli się na:

- ◆ powieść sensacyjno-awanturniczą (oprócz eksponowania wątku przestępstwa duży nacisk kładzie się w niej na niezwykle przygody bohaterów),
- ◆ detektywistyczną (bohater lub bohaterka prowadzi śledztwo, posługując się metodą dedukcji),
- ◆ czarny kryminał amerykański (prezentacja ponurej, mrocznej wizji świata, w której dobro i zło w czystej postaci w zasadzie nie istnieje),
- ◆ powieść milicyjną (polska odmiana; wyidealizowana wizja socjalizmu, w którym działania śledcze funkcjonariuszy milicji niezmiennie prowadzą do schwytania przestępcy)⁵.

Powieść kryminalna w Polsce przeżywa obecnie najlepszy okres w swojej historii. Na niezwykłą popularność kryminałów wpływają rozmaite okoliczności: imprezy kulturalne⁶, akademicka krytyka literacka, powstawanie stowarzyszeń miłośników⁷, formowanie się serwisów internetowych⁸, jak również zainteresowanie wydawnictw⁹. Obecność kryminałów na rynku wydaw-

² A. FULIŃSKA, *Dlaczego literatura popularna jest popularna?*, „Teksty Drugie” 2003, nr 4, s. 62.

³ *Literatura popularna*, w: <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/literatura-popularna;3933205.html> (dostęp: 27.03.2016).

⁴ *Powieść kryminalna*, w: *Słownik terminów literackich*, red. T. Kostkiewiczowa, J. Sławiński i in., Wrocław: Ossolineum 2008, s. 421.

⁵ J. CHŁOSTA-ZIELONA, *Zamiast powieści obyczajowej. Cechy współczesnej polskiej powieści sensacyjnej*, „Media. Kultura. Komunikacja Społeczna” 2013, nr 9, s. 91-95.

⁶ Na przykład Nagrody Wielkiego Kalibru, Międzynarodowy Festiwal Kryminałów.

⁷ Na przykład Stowarzyszenie Miłośników Kryminałów i Sensacji „Trup w szafie”.

⁸ Na przykład Portal Kryminalny, Zbrodnia w Bibliotece, Klub Mord.

⁹ Kryminały publikowane są przez niemal wszystkie cenione wydawnictwa polskie. Niektóre, by zaakcentować fakt wydawania powieści kryminalnych, zainicjowały specjalne serie wydawnicze, np. Mroczna Seria (Wydawnictwo W.A.B), Czarna Seria (Wydawnictwo Czarna Owca), Ze Strachem (Wydawnictwo Czarne).

niczym wiąże się również z dużą liczbą autorów tworzących tego rodzaju literaturę. Powieści kryminalne piszą osoby powiązane ze światem nauki (pracownicy naukowcy – Mariusz Czubaj, Marek Krajewski, Tadeusz Cegielski), poeci (Jarosław Klejnocki), prozaicy (Krzysztof Beśka) czy dziennikarze (Ireneusz Grin)¹⁰.

Każdemu dziełu literatury popularnej z gatunku kryminału towarzyszy myślenie spiskowe. Przewlekła paranoja i (różnego rodzaju) urojenia¹¹ stanowią kanwę fabuły powieści kryminalnej, wpływając tym samym na występowanie i skalę prezentowanych zjawisk. Literatura, przede wszystkim w epoce oświecenia i pozytywizmu, pełniła cele użyteczne. Model ten uległ jednak przeobrażeniu. Literatura ma już nie tylko uczyć, ale też bawić. Nadto zatarty się również granice między poszczególnymi gatunkami powieści, w tym między powieścią społeczno-obyczajową a powieścią kryminalną. Kryminał bowiem zaczął pełnić funkcję społecznie użyteczną, przejmując tym sposobem poniekąd zadania socjologii.

Socjologia literatury to dziedzina wiedzy powstała na styku socjologii ogólnej, filozofii i literaturoznawstwa, zajmująca się analizą społecznej genezy twórczości literackiej, obiegiem wytworów w środowisku czytelniczym oraz społecznymi antycypacjami systemów i instytucji komunikacji literackiej. Ze względu na problemy badawcze i metodologię wyróżnić można trzy jej odmiany:

- ◆ badania społecznych uwarunkowań formy dzieła literackiego
  - sytuacja społeczno-ekonomiczna pisarza i jej odzwierciedlenie w utworze;
- ◆ badania mechanizmów egzystencji literackiej:
  - warunki społeczne, które występują w procesie powstawania, rozpowszechniania i odbioru utworów literackich (czytelnicy, działalność instytucji upowszechniających – księgarnie, biblioteki, kontrolujących, polityka wydawnicza);
- ◆ badania konwencji literackich w odniesieniu do typów kultury:
  - normy i wzory obowiązujących tradycji (przyzwyczajenia, oczekiwania, gusty)¹².

¹⁰ J. CHŁOSTA-ZIELONKA, *Zamiast powieści obyczajowej*, s. 88-92.

¹¹ Paranoja – przewlekła psychoza, cechująca się usystematyzowanymi urojeniami, które mogą pogłębiać się, nie powodując uszczerbku i osłabienia intelektu. Na podstawie: K. KORZENIEWSKI, *Paranoja polityczna jako rys społeczno-politycznej mentalności Polaków*, „Studia Ekonomiczne” 2012, nr 4, s. 548.

¹² S. ŻÓŁKIEWSKI, *Wiedza o kulturze literackiej. Główne pojęcia*, Warszawa: Wiedza Powszechna 1985, s. 21; J.S. BYSTRON, *Publiczność literacka*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk 2006, s. 29-30.

PROBLEMY SPOŁECZNE – TEORETYCZNE ZAŁOŻENIA

Celem autorów powieści kryminalnych, oprócz stworzenia standardowej fabuły, jest określenie stanu świadomości współczesnego społeczeństwa, czyli m.in. analiza problemów w nim występujących. Dodać należy, że przez problem społeczny socjologia rozumie taki stan społeczny, w którym występują dysfunkcje, dolegliwości, zakłócenia (odchylenia od obowiązujących zasad, zboczenia względem obowiązującego porządku) w życiu zbiorowym¹³. Krzysztof Frysztacki uważa, że warunkiem decydującym o zaistnieniu problemu społecznego jest stan świadomości z pojawiającym się i narastającym poczuciem niepokoju i zagrożenia¹⁴.

Izabela Kaźmierczak-Kałużna wyróżnia, za Herbertem Blumerem, pięć faz w procesie definiowania problemów społecznych występujących w społeczeństwie:

- 1) wyłonienie problemu,
- 2) uprawomocnienie problemu,
- 3) mobilizacja do działania (społeczna),
- 4) sformułowanie oficjalnego planu działania wobec problemu,
- 5) empiryczne realizacje planu działania wobec problemu¹⁵.

Kwestie społeczne (pojęcie traktowane jako synonim terminu „problem społeczny”) dotyczą procesów, które charakteryzują się szczególną uciążliwością i występowaniem na masową skalę, ciężkich sytuacji życiowych jednostek i grup. Problemy te mogą (ale nie muszą) być utrwalane latami (np. dziedziczone) bądź stanowić tymczasowy wynik braku spójności i napięć występujących w strukturach społecznych. Piętrzenie się konfliktów zakłócających funkcjonowanie społeczeństw może wiązać się również ludzkimi skłonnościami do zachowań anomijnych¹⁶. Do problemów społecznych zaliczyć można:

- ♦ wszelkiego rodzaju przestępczość (np. korupcja, wandalizm, piractwo komputerowe),
- ♦ zaburzenia mające charakter uzależnień (np. alkoholizm, narkomania),

¹³ J. SZUMSKI, *Problem społeczny jako przedmiot badań socjologii*, „Studia Socjologiczne” 1977, nr 3, s. 215.

¹⁴ K. FRYSZTACKI, *Problemy społeczne*, w: *Encyklopedia socjologii*, t. 3, red. zespół pod kierunkiem W. Kwaśniewicza, Warszawa: Oficyna Naukowa 2000, s. 205.

¹⁵ I. KAŹMIERCZAK-KAŁUŻNA, *Ubóstwo jako problem społeczny. Kwestie terminologiczne i ustalenia empiryczne*, „Kultura i Społeczeństwo” 2012, nr 1, s. 149.

¹⁶ B. RYSZ-KOWALCZYK, *Teoria kwestii i problemów społecznych*, w: *Polityka społeczna*, red. G. Firlit-Fesnak, M. Szyłko-Skoczny, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2007, s. 185.

- ◆ problem rozpadu więzi międzyludzkich (np. zaburzenia w obrębie rodziny),
- ◆ problemy ekonomiczne (np. bezrobocie, ubóstwo, migracje),
- ◆ upadek moralno-kulturowy (np. brak wzorców)¹⁷.

PROBLEMY SPOŁECZNE W POLSKICH KRYMINAŁACH
– METODOLOGIA BADANIA

W celu określenia występowania skali tytułowego zagadnienia w powieściach kryminalnych materiały piśmiennicze poddane zostały analizie metodologią teorii ugruntowanej w opracowaniu Anselma L. Straussa oraz Barneya G. Glasera¹⁸.

Pierwszym etapem badania było dobieranie próby. Preselekcja pozycji wydawniczych, zaklasyfikowanych do gatunku kryminałów, zależna była od stopnia skorelowania tematu z kluczem terminologicznym, który ustaliłam, a który zawierał następujące pojęcia, tj. problem społeczny, intryga, zagadka, służby. Następnie spośród osiągalnych fizycznie publikacji (warunek dostępności – księgarnie, biblioteki, e-booki) wybrane zostały te, które zostały napisane przez polskich twórców. Kolejne kryterium również dotyczyło osoby autora – spośród już wytypowanych utworów literackich wyłonione zostały te, które napisali twórcy będący jednocześnie pracownikami naukowymi, czyli osoby o określonej pozycji na szczeblach drabiny stratyfikacji społecznej (założenia socjologii literatury). W wyniku tych zabiegów po uzyskaniu teoretycznego nasycenia¹⁹ wydzielona została seria powieści, wśród których dokonano teoretycznego doboru próbek do badania (kolejne zawężania wyboru – każda pojawiająca się w zasięgu, możliwa publikacja podlegała weryfikacji pod kątem przydatności, tj. możliwości udzielenia odpowiedzi na pojawiające się lub mogące się pojawiać przy analizie pytania).

W efekcie został wyodrębniony zbiór powieści dwóch pisarzy, którzy swoją działalnością literacką mieszczą się w przyjętych ramach badawczych. Pierwsza grupa powieści mieściła utwory autorstwa Marka Krajewskiego, doktora nauk humanistycznych, filologa klasycznego, byłego wykładowcy

¹⁷ A. MATYSIAK-BŁASZCZYK, K. SŁUPSKA, *Wybrane problemy społeczne środowisk wiejskich (ze szczególnym uwzględnieniem kwestii edukacji młodego pokolenia wsi*, „Studia Edukacyjne” 2013, nr 25, s. 174-175.

¹⁸ B.G. GLASER, A.L. STRAUSS, *Odkrywanie teorii ugruntowanej. Strategie badania jakościowego*, tłum. M. Gorzko, Kraków: Zakład Wydawniczy NOMOS 2009.

¹⁹ M. GORZKO, *Teoria ugruntowana jako rodzina metod*, „Opuscula Sociologica” 2013, nr 4, s. 10.

Uniwersytetu Wrocławskiego²⁰. Należą do nich następujące kryminały: *Głowa Minotaura*, Warszawa: W.A.B. 2009; *Widma w mieście Breslau*, Kraków: Znak 2010; *Festung Breslau*, Warszawa: W.A.B. 2011; *Liczby Charo-
na*, Kraków: Znak 2011; *Dżuma w Breslau*, Warszawa: W.A.B. 2012.

Drugą grupę stanowił zestaw powieści Mariusza Czubaja, profesora antropologii kultury w Szkole Wyższej Psychologii Społecznej w Warszawie²¹. Wybrana beletrystyka jego autorstwa to: *21:37*, Warszawa: W.A.B. 2008; *Kołysanka dla mordercy*, Warszawa: W.A.B. 2011; *Zanim znowu zabiję*, Warszawa: W.A.B. 2012; *Piąty Beatles*, Warszawa: W.A.B. 2015.

Zgodnie z założeniami teorii ugruntowanej „teoria wyłania się tutaj, w trakcie systematycznie prowadzonych badań terenowych, z danymi empirycznymi, które bezpośrednio odnoszą się do obserwowanej części rzeczywistości społecznej. Hipotezy, pojęcia i własności pojęć budowane są w trakcie badań empirycznych oraz w trakcie badań są one modyfikowane i weryfikowane”²². Kolejnym krokiem w badaniu była procedura kodowania, polegająca na podziale danych na części, którym nadane zostały nazwy²³. W ramach przyjętego toku postępowania, sugestii zawartej w procedurze kodowania teoretycznego, wyodrębnione zostały warunki przyczynowe, zjawisko – kategoria centralna badania, kontekst, warunki interweniujące, działania/strategie i techniki interakcyjne oraz konsekwencje²⁴.

Centralną kategorią moich analiz było zagadnienie problemu społecznego występującego w rzeczywistości pisanej, w społeczeństwie wyimaginowanym, powstałym w toku procesów myślowych autora. Kontekst rzeczony kwestii stanowiła rola stróżów prawa w przeciwdziałaniu i walce z patologiami społecznymi oraz obraz polskich miast. Główne zdarzenia i różne fakty, generujące zajście i rozwój danych zjawisk, warunki przyczynowe występowania problemów społecznych w społeczeństwach, w których żyją bohaterowie kryminałów, to przede wszystkim smutny obraz dzieciństwa, wszechobecna bieda. Z kolei za warunki wpływające na strategie interakcji i działań odnoszących się do danego zjawiska oraz zmieniające częściowo charakter badanego zjawiska bądź jego natężenie uznałam działania funkcjonariuszy

²⁰ <http://marek-krajewski.pl/> (dostęp: 27.03.2016).

²¹ <http://czubaj.blog.polityka.pl/> (dostęp: 27.03.2016).

²² T.K. KONECKI, *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2000, s. 26.

²³ M. ĆWIKLIKI, *Przesłanki stosowanie teorii ugruntowanej w naukach o zarządzaniu*, „Folia Oeconomica” 2010, nr 234, s. 248.

²⁴ *Emocje i polityka. Sceny z życia polskiego parlamentu*, red. T.K. Konecki, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2016, s. 12.

odpowiadających za porządek publiczny i zabiegi opiekuńcze państwa (pomoc społeczna, pomoc medyczna). Konsekwencje, rezultaty interakcji, podjętych działań mogą mieć wydźwięk pozytywny – na przykład zmniejszać poczucie strachu społeczeństwa, bądź negatywny, gdy działania służb nie mieszczą się w przyjętych ramach społecznego uznania (np. skorumpowanie służb).

PROBLEMY SPOŁECZNE W POLSKICH KRYMINALACH – ANALIZA

Do problemów społecznych, które pojawiały się w wyselekcjonowanych powieściach kryminalnych, zaliczyć można: ubóstwo, alkoholizm, przemoc, agresję i wandalizm, korupcję, prostytutkę.

Ubóstwo interpretowane jest jako zespół określonych uwarunkowań, które pozwalają na wyróżnienie ubóstwa absolutnego (brak środków do życia, np. kraje Trzeciego Świata) i ubóstwa względnego – przybierającego formę niedostatku mającego charakter ekonomiczny (dotyczący standardu życia)²⁵. Ubóstwo łączy się z upośledzeniem społecznym i politycznym²⁶ (przejawiającym się w wykluczeniu).

Przykłady:

– Znasz go? Kruchego Władka. Szukam... – Myśliwy zawiesił głos. [...] – Jakiego Władka? – wybełkotał wreszcie. [...] Może znam, a może nie znam – burknął. – Co tam masz? – Wskazał na flaszkę. – To chyba nie denat? – Nie, nie denaturat – mruknął myśliwy. Sięgnął po wino. – Jak chcesz, to masz, napij się. Kłoszard schylił się i łapczywie wyciągnął drżącą rękę. Miał olbrzymie, brudne dłonie pokryte strupami. [...] Nie znam cię – wyseplecił kłoszard. – Nie jesteś stąd. Jak się nazywasz? – Nazywam się Karitas. Rozdaję wino. I szukam Kruchego Władka. Bezdomny zacisnął dłoń na butelce i zaczął się śmiać. Zlepione włosy opadły na twarz [...] ²⁷.

[...] Po obu stronach klatki schodowej były duże prostokątne nisze, w których trzy pary drzwi prowadziły do trzech mieszkań. W tych swoistych wspólnych przedpokojach znajdowały się okna prowadzące do studni wentylacyjnej. Oprócz nich na studnię wychodziły okna ze wszystkich kuchni. Tak ostatnio budowana mieszkanie dla niezamożnych lokatorów – tanio, oszczędnie i bardzo ciasno [...] ²⁸.

Zagadnienie ubóstwa pojawiło się niemalże w każdym analizowanym kryminale, co prawda w różnych kontekstach czasowych i przestrzennych

²⁵ J.M. NOGOWSKI, *Wykluczenie społeczne w kontekście ubóstwa i bezdomności*, „Civitas et Lex” 2015, nr 1, s. 59-60.

²⁶ I. KAŹMIERCZAK-KAŁUŻNA, *Ubóstwo jako problem społeczny*, s. 149.

²⁷ M. CZUBAJ, *Kołysanka dla mordercy*, Warszawa: W.A.B. 2011, s. 17-18.

²⁸ M. KRAJEWSKI, *Widma w mieście Breslau*, Kraków: Znak 2010, s. 167.

(inne miasta), ale mających podobny zasięg. Bieda prezentowana w kryminałach dotyczy niedostatku związanego z brakiem środków pieniężnych, ale również z brakiem nagromadzonych zasobów materialnych.

Alkoholizm stanowi problem socjalny w Polsce od dawna – od średnio-wiecznego upojenia piwem, przez sarmackie obyczaje trunkiem podlewane, chłopskie plice i żydowskie nalewki z kołtuna, po niekończące się zakrapiane imprezy dzisiaj²⁹. Według encyklopedycznej definicji termin ten oznacza nałogowe nadużywanie alkoholu, polegające na utracie kontroli nad ilością jego spożywania, co w efekcie ogranicza sprawność fizyczną i umysłową³⁰. Do objawów uzależnienia od alkoholu zalicza się:

- ◆ natarczywą chęć picia,
- ◆ picie ciągiem (dłuższy czas),
- ◆ utrata pamięci („urwany film”),
- ◆ próby podejmowania abstynencji.

Przykład:

Kiedy wiemy, że któremuś z adeptów abstynencja może sprawić kłopot, a bardzo nam na kimś zależy – tak jak w pana przypadku – pozwalamy mu przez sześć miesięcy się do niej przyzwyczajać... To znaczy, że będzie pan mieszkał pół roku u mnie i pół roku może pan pić bez opamiętania. A potem koniec. [...] – A czemuż to nikt mi o tym wcześniej nie powiedział? – krzychał nadwachmistrz. [...] Alkohol nie jest istotą mojego życia. Jego sens tkwi w rozmowie przy i po alkoholu. Jestem człowiekiem dyskursu! [...] Ja powinienem mieć butelkę w herbie, rozumie pan! Zróbcie dla mnie wyjątek!³¹

Źródłem alkoholizmu jest nie tylko nadmierne picie, ale i picie w niewłaściwych okolicznościach (na przykład picie podczas rozwiązywania sprawy).

Przykład:

Postawiłem piwo na taśmociągu i wychwyciłem spojrzenie kasjerki. Czterdziestoletnia sucha kobieta w fartuchu za dużym o kilka numerów patrzyła na mnie, jakbym zabił jej córkę. I matkę. – Pić w taki dzień. – Pokręciła głową i przyłożyła puszkę do czytnika. – Mam jeszcze to – powiedziałem ze skrucą i podałem jej worek z czterem kajzerkami. Gdy odszedłem od kasy, przekonałem się, że nie wszyscy tego dnia interesowali się katastrofą. [...] – Joga, kurwa – mrucał pod nosem. – Juju fitness... – to przesyłabizował z większym trudem.

²⁹ Szczegółowy opis kwestii alkoholowej w kulturze polskiej zob. J. BESALA, *Alkoholowe dzieje Polski. Czasy Piastów i Rzeczypospolitej szlacheckiej*, Poznań: Zysk i S-ka 2015.

³⁰ *Alkoholizm*, w: *Encyklopedia Powszechna PWN*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1985, s. 25-26.

³¹ M. KRAJEWSKI, *Dżuma w Breslau*, Warszawa: W.A.B. 2012, s. 225-226.

[...] W takim towarzystwie opuściły mnie wszelkie skrupuły. [...] Stwierdziłem, że nie ma na co czekać, i sięgnąłem po piwo³².

Ważnym zagadnieniem jest również występujący w powieściach kryminalnych problem przemocy i aktów wandalizmu. Jako że gatunek ten opiera się na walce dobra ze złem, problem ten jest nader znaczący. Termin „przemoc” wykorzystuje się do opisu form zachowań w relacjach międzyludzkich, które spotykają się z społeczną dezaprobatą. Zachowania te mają przeważnie charakter intencjonalnego naruszenia porządku moralnego, które ma zapewnić sprawcy wyższą pozycję w grupie³³.

Przykład:

– Widzisz, kto tu rządzi, Mock? – powiedział i naskoczył na leżącą kobietę obiema nogami. Obcasy oficerek zadudniły po jej żebrach. Gnerlich potknął się i omal nie przewrócił. Dla utrzymania równowagi podparł się dłonią. Wolno zacisnął pięść. W jego rękawiczkach znalazła się garść piasku. [...] w szeroko otwarte oczy i usta sypnął piaskiem. Szrama na czole po uderzeniu szpicurą zrobiła się szara od pyłu³⁴.

Mianem wandalizmu określa się z kolei umyślne niszczenie cudzego mienia³⁵, przede wszystkim zasobów rzeczowych. Działanie takie może być ukierunkowane, celowe bądź wynikać z chęci rozładowania negatywnych emocji.

Przykład:

[...] – No to, chłopie, masz przesrane. – Znienacka uderzył Tykę w brzuch. Chłopak zgiął się i padł na kolana. – I nawet nie wiesz, dlaczego. Ale wyjaśnię ci – ukucnął i chwycił chłopaka za podbródek. – Nazwisko Gajda kojarzy mi się z obrońcą Odry Opole z lat sześćdziesiątych. A ja nie cierpię piłki nożnej, a piłkarzy Odry z lat sześćdziesiątych szczególnie. Po drugie – kopnął w magnetofon – słuchacie strasznego gówna, a ja lubię dobrą muzykę. I to by starczyło. Ale, Tyka, jest jeszcze najważniejszy powód. [...] – Nazywam się Heinz, a ty skatowałeś mojego syna. Powinienem cię zabić, ale nie zrobię tego³⁶.

Brutalizacja życia w powieściach kryminalnych jest podyktowana prawdopodobnie chęcią aktywizowania fabuły, rozwojem akcji, w życiu jednak rze-

³² M. CZUBAJ, *Zanim znowu zabiję*, Warszawa: W.A.B. 2012, s. 21-22.

³³ J. SURZYKIEWICZ, *Agresja i przemoc w szkole. Uwarunkowania socjoekologiczne*, Warszawa: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej 2000, s. 20.

³⁴ M. KRAJEWSKI, *Festung Breslau*, Warszawa: W.A.B. 2011, s. 63-64.

³⁵ *Wandalizm*, w: <http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=61AB4818> (dostęp: 28.03.2016).

³⁶ M. CZUBAJ, *21:37*, Warszawa: W.A.B. 2008, s.153-154.

czywistym – mimo braku tych samych przesłanek – przybiera podobne scenariusze. Agresja³⁷ (pojęcie stosowane wymiennie z terminem „przemoc”) w kryminałach skierowana jest zawsze przeciwko komuś – jest ukierunkowana, na coś – ma określone motywy i wynika z czegoś, jest zależna od okoliczności i warunków.

Kolejną kwestią społeczną, która pojawiała się w omawianych lekturach, była korupcja. Zjawisko korupcji ma miejsce wszędzie tam, gdzie istnieją struktury władzy, instytucje publiczne, względem których występuje relacja zależności innych, np. obywateli. Terminem „korupcja” określa się zaniedbania „właściwych” lub publicznych obowiązków ze względu na dążenie do uzyskania korzyści prywatnych, które przeważnie mają charakter materialny lub bezpośrednio finansowy. Za najczęstsze przejawy korupcji uważa się łapownictwo (przyjmowanie pieniędzy, podarunków za wyświadczoną przysługę) i „brud moralny” (załatwianie czegoś ze względu na coś, na kogoś – osobę)³⁸.

Przykład:

[...] – Czy Maria Szynok, kobieta lat dwudziestu, była pani klientką? – Pan mnie chyba nie rozumiał, panie komisarzu – odpowiedziała zimno właścicielka biura. – Nie poinformuję pana o moich klientach ani klientkach! Żegnaj pana. [...] No to ja pani w ogóle nie będę o to prosić, tylko zarekwiruję akta z pani biura. [...] – Ile wynosi pani honorarium, madame? – zapytał. [...] – Chce mnie pan przekupić? – Właścicielka biura mimo srogiej miny również usiadła. [...] – Proponuję pani układ czysto handlowy³⁹.

Warto zauważyć, że skala zjawiska korupcji zależna jest od szeregu uwarunkowań, do których zalicza się: skuteczność kontroli zewnętrznej, poziom dyscypliny administracyjnej, siłę i moc wewnętrznych zasad, normy postępowania oraz sytuację ekonomiczną (rozwój gospodarczy).

Przykład:

– Dlaczego się rozstaliście? Muszę o to zapytać. – Sięgnął po butelkę i upił dwa łyki piwa. [...] Wie pan, różne wersje może pan usłyszeć. Dziewczyny kręciły się wokół niego. [...] – Zmienił się – wyszeptwała. – Zaczął... – Urwała. – Mefedron,

³⁷ Agresja to zachowania mające na celu wyrządzenie krzywdy innej osobie. Zob. D.T. KENRICK, S.L. NEUBERG, R.B. CIALDINI, *Psychologia społeczna*, tłum. A. Nowak, O. Waśkiewicz, M. Trzebiatowska, M. Orski, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne 2006, s. 490.

³⁸ A. HEYWOOD, *Politologia*, tłum. B. Maliszewska, M. Masojć, N. Orłowska, D. Stasiak, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2009, s. 449; B. HOLYST, *Socjologia kryminalistyczna*, t. 1, Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze „Lexis Nexis” 2007, s. 315.

³⁹ M. KRAJEWSKI, *Głowa Minotaura*, Warszawa 2012, s. 206-207.

krople, chemia – wyliczył Heinz. – O to chodzi? Przytaknęła. Ulżyło jej, że powiedział to za nią. [...] A po chemii dostawał odjazdu. Był agresywny... Wie pan – uniosła głowę – chodziły słuchy, że raz załatwił się tak, że podpalił komuś samochód. Ojciec musiał tuszować sprawę. Tak mówili⁴⁰.

[...] – Niedawno zamknąłeś wszystkich alfonsów u nas na dole. I w upale torturowałeś ich w zamkniętej celi. Rzygali jak koty. Nie pytaj skąd wiem. Ja wiem wszystko, Mock. Jeden z alfonsów zeznał, że chciałeś ich zastraszyć, bo nie dzielili się z tobą zyskami [...]⁴¹.

Ostatnim problemem omawianym w niniejszym tekście (ale nie w przypadku szerzej zakrojonych analiz kryminałów pod kątem tytułowego zagadnienia) jest zjawisko prostytucji. Prostytucja to jedną z najstarszych patologii życia społecznego. Jej istnienia doszukać się można już w czasach antycznych, kiedy stanowiła swego rodzaju element kultury. W literaturze przedmiotu znajdziemy dużą liczbę określeń nazywających to zjawisko. Autorzy przypisują pochodzenie tego terminu łacińskiemu słowu *prostitutio* (nierząd uprawiany w celu osiągnięcia zysku) lub *prostare* („stać przed czymś”, „wystawać”, „ofiarowywać się na sprzedaż”)⁴². Według definicji zawartej w *Nowej Encyklopedii Powszechnej* mianem prostytucji określa się uprawianie stosunków płciowych w celach zarobkowych⁴³. Kazimierz Imieliński dodaje, że o tym zjawisku można mówić wtedy, gdy

- ◆ następuje oddawanie swojego ciała do dyspozycji klientów celem zaspokojenia ich potrzeb seksualnych,
- ◆ z usług osoby prostytuującej się korzysta większa liczba osób,
- ◆ za stosunek seksualny pobierane jest wynagrodzenie,
- ◆ nie istnieje więź emocjonalna między osobą, która świadczy usługi, a osobą, która je pobiera⁴⁴.

Przykład:

– [...] I płacili regularnie? – Ta uwaga nie zrobiła najmniejszego wrażenia na twarzy przesłuchującego. – Tak. Bardzo regularnie. Ten, który mówił do mnie „ojczulku”, przychodził zawsze pod koniec miesiąca z komornym. Oddawałem

⁴⁰ M. CZUBAJ, *Piąty Beatles*, Warszawa: W.A.B. 2015, s. 130.

⁴¹ M. KRAJEWSKI, *Dżuma w Breslau*, Warszawa: W.A.B. 2012, s. 156-157.

⁴² K. IMIELIŃSKI, *Manowce seksu – prostytucja*, Łódź: Res Polonia 1990, s. 9.

⁴³ *Prostytucja*, w: *Nowa encyklopedia powszechna PWN*, red. B. Kaczorowski, t. 7, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2004, s. 26.

⁴⁴ K. CHARKOWSKA, *Zjawisko prostytucji w doświadczeniach prostytuujących się kobiet*, Kraków: Impuls 2010, s. 14.

panu Rosenthalowi, a on był zadowolony. – Co za interes prowadzili? – Przychodziły do nich damy. – Jakie damy i po co? – Bogate, co widać było po sukniach. Miały woalki. A po co? Jak pan komisarz sądzi – po co? [...] – To po co przychodziły do nich damy. Odpowiadaj krótko i nie dobieraj specjalnie słów. – Przychodziły – bezzębny uśmiech rozjaśnił twarz Frenzla – na ruchanko⁴⁵.

Dla traktowania ciała człowieka jako rzeczy, „towaru”, który może mieć wielu nabywców, nie ma i nigdy nie było społecznej akceptacji. Występowanie tego zjawiska w literaturze popularnej może świadczyć o świadomości rangi problemu w świecie rzeczywistym, którego mimo podejmowania działań profilaktycznych i wymierzaniu wysokich kar dla stron procederu nie udaje się zlikwidować.

Przykład:

[...] Pamiętał również lata płatnej rozpusty po śmierci żony – nocne podróżowanie salonką do Krakowa w towarzystwie jednej lub dwóch pierwszorzędnych kurtyzan. Czuł dotyk ich jedwabnej bielizny i zapach drogich perfum [...]⁴⁶.

Poruszane w kryminałach kwestie społeczne zalicza się do patologii życia publicznego, czyli „jawnych bądź ukrytych odstępstw od reguł gry ogólnie obowiązujących aktorów funkcjonujących w życiu publicznym”⁴⁷. Zachowania te wykazują się ogólną szkodliwością dla człowieka lub mikrostruktury, w której żyje. Powszechny odbiór dobra i zła powoduje ulokowanie ich jednostronnie, po ciemnej stronie. Specyfiką problemów społecznych jest to, że dzieją się w przestrzeni publicznej i dotyczą relacji wynikających z pełnienia ról publicznych, poszczególnych aktorów życia społecznego.

W pewnym sensie występowanie w kryminałach problemów społecznych daje czytelnikowi możliwość oderwania się od rzeczywistości i realnych dylematów społecznych, które jednak (podobnie jak w powieściach) mają te same źródła. Przyczyn problemów społecznych zarówno tych, które występują w powieściach, jak i tych, które są obecne w świecie rzeczywistym, należy szukać w wadliwym funkcjonowaniu sfery instytucjonalnej oraz w defektywnym działaniu reguł gry, faktycznie obowiązujących podmioty działające w przestrzeni publicznej⁴⁸.

⁴⁵ M. KRAJEWSKI, *Widma w mieście Breslau*, Kraków: Znak 2010, s. 200-201.

⁴⁶ M. KRAJEWSKI, *Liczby Charona*, Kraków: Znak 2011, s. 26.

⁴⁷ E. WNUK-LIPIŃSKI, *Socjologia życia publicznego*, Warszawa: SCHOLAR 2008, s. 288.

⁴⁸ Zróżnicowanie i złożoność społeczeństw powoduje, że formalne i nieformalne czynniki społecznej kontroli przestają być wystarczające. Przyczynia się to do powstawania zachowań, które nie mieszczą się w ogólnie przyjętych normach. Na podstawie: J.H. TURNER, *Socjologia. Koncepcje i ich zastosowania*, tłum. E. Różalska, Poznań: Zysk i S-ka 1998, s. 203.

STATYSTYKA – CZYTELNICTWO, KSIĄŻKA

Pismo jest kośćcem kultury ludzkiej⁴⁹. Kontakt człowieka z zabytkami piśmiennictwa, jak i z współczesną książką stanowi wartość typową jedynie dla jednostki ludzkiej. Tradycyjna książka znajduje się jednak aktualnie w sytuacji, którą Diana Pietruch-Reizes określiła koegzystencją komunikacyjną⁵⁰. Nowe technologie multimedialne opanowują świat, próbując zastąpić kulturę druku. Jak jednak pokazują statystyki, standardowa forma publikacji książek (wydruk papierowy) w ostatnich latach jednak nie maleje, a wręcz przeciwnie – wzrasta⁵¹.

Sam termin „czytelnictwo” rozumie się jako przyswajanie spisanego dorobku ludzkich myśli, uczuć i wiedzy. Celem tego procesu jest zaspokojenie estetycznych, intelektualnych, naukowych, informacyjnych i rozrywkowych potrzeb ludzkich. Działanie to wiąże się z pojęciem kultury czytelniczej, zachowań czytelniczych i indeksem czytelności (FOG).

Jadwiga Andrzejewska rozpatruje pojęcie kultury czytelniczej z perspektywy osobowości ludzkiej uformowanej w toku obcowania czytelnika z przekazami piśmiennymi⁵². Dzięki temu powiązaniu, istnieniu dyspozycji motywacyjnych (przekonania, system wartości, ideały, zainteresowania) i instrumentalnych (wiedza, umiejętności, nawyki i doświadczenia), jednostka ludzka ma możliwość wykorzystania wiedzy przyswojonej w toku działań czytelniczych do samorealizacji⁵³. Na zachowania czytelnicze składa się z kolei:

- ◆ aktywność czytelnicza – częstość czytania, ilość czasu poświęcona na lekturę,
- ◆ wybory i preferencje czytelnicze – dobór tekstów, ulubione formy piśmienne,
- ◆ procesy recepcji lektury – zapamiętywanie, rozumienie.

⁴⁹ J. LADORUCKI, *Od propagandy czytelnictwa do budowania społeczeństwa informacyjnego*, w: *Ludzie i książki: studia i szkice bibliologiczno-bibliograficzne: księga pamiątkowa dedykowana Profesor Hannie Tadeusiewicz*, red. E. Andrysiak, Łódź: Wydawnictwo Ibidem 2011, s. 203-211; A. ANDRZEJEWSKA, *Kultura czytelnicza jednostki jako program edukacji czytelniczej i przedmiot badań*, „Studia o Książce” 18 (1989), s. 204.

⁵⁰ D. PIETRUCH-REIZES, *Książka – komunikacja hipertekstowa – komunikacja społeczna*, w: *Książka i prasa w systemie komunikacji społecznej: przeszłość, dzień dzisiejszy, perspektywy*, red. M. Juda, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej 2002, s. 228.

⁵¹ J. LADORUCKI, *Od propagandy czytelnictwa*, s. 203-211; A. ANDRZEJEWSKA, *Kultura czytelnicza jednostki*, s. 204.

⁵² Tamże.

⁵³ H. MUSZYŃSKI, *Zarys teorii wychowania*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1976, s. 26.

Komunikat z badań CBOS pt. *Polacy i książki* (2011) wskazuje na zainteresowanie książką (deklarowanie, że lubi się czytać) więcej niż połowy przebadanych respondentów (61%)⁵⁴. Zamiłowanie do czytania książek analizowane z perspektywy płci, wieku, wykształcenia i przynależności społeczno-zawodowej wyznaczały profil polskiego czytelnika, który statystycznie jest kobietą, z wykształceniem wyższym, mającą od 35-44 lat, posiadającą pracę w charakterze administracyjno-biurowym⁵⁵.

Pracownia TNS Polska dla Biblioteki Narodowej przeprowadziła sondaż czytelnictwa w Polsce w 2014 r.⁵⁶ W raporcie, w rozdziale zatytułowanym „Krajobraz czytelniczy”, zaprezentowano analizy dotyczące popularności konkretnych form piśmienniczych oraz cech, które im się przypisuje. Zgodnie z tym opracowaniem respondenci deklarujący przeczytanie w ciągu ostatniego roku co najmniej jednej książki wymieniali zazwyczaj tytuły bądź autorów, które mieszczą się w ramach gatunku literatury popularnej. Preferencje gatunkowe polskich czytelników wskazywały na dominację kryminałów, romansów i powieści fantasy. Za najważniejsze właściwości „dobrej książki” uważali przede wszystkim możliwość oderwania się od rzeczywistości i przeżywania emocji, wyniesienia z lektury nowej wiedzy i konkretnego pożytku⁵⁷.

Jeśli przeanalizować listę najlepiej sprzedających się książek w marcu 2016 r. w sieci sklepów EMPiK, można dostrzec potwierdzenie wyników badań TNS Polska z 2014 r. Wśród bestsellerów przeważają powieści kryminalne, romanse i książki fantasy, a dodatkowo wszelkiej maści poradniki. Oto pierwsza dziesiątka z tego zestawienia: 1. Ewa CHODAKOWSKA, Tomasz WOŹNIAK, *Gotuj z nami. Smacznie, tanio i szybko!*; 2. Jan KACZKOWSKI, *Grunt pod nogami. Książka Jan Kaczkowski nieco poważniej niż zwykle*; 3. Gregory David ROBERTS, *Shantaram*; 4. Harlan COBEN, *Nieznanjomy*; 5. Lars MYTTING, *Porąb i spal. Wszystko co mężczyzna powinien wiedzieć o drewnie*; 6. Winston GRAHAM, *Ross Poldark*; 7. Susanne OROSZ, *Dlaczego mleko jest białe? Historyjki dla ciekawskich dzieci*; 8. Paula HAW-

⁵⁴ Raport CBOS pt. *Polacy i książki*, Warszawa: Fundacja Centrum Badań Opinii Społecznej 2011, s. 1. http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2011/K_067_11.PDF; (dostęp: 27.03.2016).

⁵⁵ Tamże, s. 2.

⁵⁶ Badanie przeprowadzono na ogólnopolskiej próbie losowej (reprezentatywnej) Polaków. Analizą objęte były osoby w wieku 15 lat i więcej. Próba liczyła 3000 respondentów. Wykorzystano metodę wywiadu bezpośredniego wspomaganego komputerowo (CAPI). Termin realizacji badania obejmował okres: 21.11-04.12.2014 r.

⁵⁷ I. KARYŚ, D. MICHALAK, R. CHYMKOWSKI, *Raport nt. Stan czytelnictwa w Polsce w 2014 roku*, Warszawa: Biblioteka Narodowa 2015, s. 32-36.

KINS, *Dziewczyna z pociągu*; 9. Kathryn TAYLOR, *Barwy miłości. Czerwień*; 10. Marta ABRAMOWICZ, *Zakonnice odchodzą po cichu*⁵⁸.

ROLA POWIEŚCI KRYMINALNYCH W KREOWANIU RZECZYWISTOŚCI SPOŁECZNEJ

Zgodnie z założeniami socjologii literatury utwór literacki zawiera informacje o przebiegu procesów zachodzących w społeczeństwie i stanowi przez to fakt socjologiczny⁵⁹. Jako kopia rzeczywistości społecznej odzwierciedla nie tylko dobre, ale także złe, trudne strony życia społecznego.

Utwór literacki należy do dziedziny faktów społecznych jako dzieło językowe, które służy społecznemu porozumiewaniu się. Stanowi sposób kontaktu między autorem dzieła a jego odbiorcami. Autor kształtuje treść celowo, adresując ją do przypuszczalnego, domniemanego czytelnika, który odczytując utwór, konfrontuje treści z własnymi przeżyciami i doświadczeniami społecznymi. Zachodzi wówczas również proces zderzenia wrażliwości człowieka, rozumianej jako świadectwo pełnego rozwoju człowieka i decydująca o jakości stosunków międzyludzkich⁶⁰, z zastaną rzeczywistością, powodując uaktywnienie bądź osłabienie zdolności do reagowania na określone bodźce, w tym na bodźce mające wymiar problemu społecznego.

Autor utworu literackiego, żyjąc w określonej społeczności, w pewnym środowisku, wpływa na losy bohaterów w tworzonych przez siebie dziełach. Elastyczność artysty budowana jest według określonych kryteriów wartości, które mają genezę historyczną, krystalizującą się pod wpływem tradycji, praw, norm, religii, kultury i polityki⁶¹. Wymiar perswazyjny dzieła literackiego wynika z przynależności do określonej grupy, warstwy czy klasy społecznej.

Społeczny charakter utworu literackiego wynika również z faktu przenikania do świadomości zbiorowej jego odbiorcy i jego formowania, czasem zgodnie z zamierzeniami pisarza. Powieści kryminalne, poprzez swoje treści, mogą wpływać na postawy i przekonania odbiorców (np. przyczyniać się do

⁵⁸ <http://www.empik.com/bestsellery/ksiazki?gclid=CLyS14aN4csCFeThegodjdQOig&gclid=aw.ds&sort=topPreviousMonth> (dostęp: 27.03.2016).

⁵⁹ J. FRANZAK, *Od determinacji do dystynkcji. Przemiany socjologii literatury*, „Wielogłos” 2010, nr 7-8, s. 85-96.

⁶⁰ W. BŁASZCZYK, *Wrażliwość jako czynnik wpływu społecznego na zmiany w organizacji*, „Folia Oeconomica” 2010, nr 234, s. 95.

⁶¹ M. GŁOWIŃSKI, A. OKOPIEŃ-SŁAWIŃSKI, J. SŁAWIŃSKI, *Zarys teorii literatury*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1991, s. 15-26.

rozwoju w nich pasji turystyki literackiej, czyli motywacji do docierania do określonych miejsc związanych z literaturą)⁶². Mogą zmienić podejście do spraw uważanych za drażliwe, a także wywołać konkretne zachowania w relacjach międzyludzkich. Wpływ utworu literackiego może zatem obejmować różnorodne elementy życia społecznego, takie jak:

- ◆ sfera swoistych przeżyć odbiorców:
  - a) kształtowanie postaw, światopoglądu,
  - b) rozszerzanie horyzontów poznawczych,
  - c) wywoływanie przeżyć estetycznych, emocjonalnych i kompensacyjnych związanych z kontemplacją piękna, d) utrwalanie wzorców moralnych i zapatrywań ideowych,
- ◆ sfera obyczajowa:
  - a) normy intymności,
  - b) zwyczaje towarzyskie,
  - c) moda,
  - d) sposób mówienia.

Wpływ i oddziaływanie na życie dokonuje się jednak w pewnych granicach, których wytyczenie może zależeć od: a) cenzury, b) utraty, zagubienia, konfiskaty dzieł, c) konspiracyjnych wydawnictw – brak możliwości dotarcia do szerokiego grona odbiorców, d) języka i jego zrozumiałości, e) znajomości konwencji artystycznych, f) nastawienia czytelników⁶³.

PODSUMOWANIE

Problemy takie jak: ubóstwo, alkoholizm, przemoc, korupcja i prostytucja istnieją w życiu społecznym od zawsze. Zagadnienia te stanowią temat rozmów polityków (szczególnie w czasie wyborów), artykułów dziennikarzy i ludzi nauki⁶⁴. Dlaczego zatem nie miałyby być tematem dzieł pisarzy?⁶⁵ Diagnozowanie tych zjawisk oraz rozpoznawanie ich na różnych poziomach organizacji życia społecznego i abstrakcji jest doskonałym zabiegiem intelektualnym, który może wnieść wiele dobrego do życia społecznego.

⁶² A. STASIAK, *Turystyka literacka i filmowa*, w: *Współczesne formy turystyki kulturowej*, red. K. Buczkowska, A. Mikos von Rohrscheidt, Poznań: Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu 2009, s. 223-224.

⁶³ Tamże, s. 26-32.

⁶⁴ Na przykład w socjologii wydzielono specjalnie subdyscyplinę określaną socjologią problemów społecznych.

⁶⁵ W przypadku niniejszej analizy *de facto* także pracowników naukowych.

Wykorzystywanie wątku problemów społecznych w powieściach kryminalnych może być pomocne także dla badaczy zjawisk społecznych.

Rola powieści kryminalnych w kreowaniu rzeczywistości społecznej, a przede wszystkim w debacie nad problemami społecznymi stanowi już temat dyskusji prowadzonych w Szwecji, czyli kraju, który słynie z powieści kryminalnych⁶⁶. Zagadnienie to może stać się przedmiotem dysput również w Polsce. Jak zaznacza Monika Samsel-Chojnacka, powołując się na artykuł Anny Ehn, autorzy powieści kryminalnych są najśmielszą i najostrzejszą grupą krytyków życia społecznego⁶⁷. Zgadza się w pełni z tym twierdzeniem, a jednocześnie postuluje wzmoczenie badań w dziedzinie socjologicznej analizy swoistych dzieł literackich, jakimi są powieści kryminalne.

BIBLIOGRAFIA

BIBLIOGRAFIA PODMIOTOWA

- CZUBAJ M., *Kołysanka dla mordercy*, Warszawa: W.A.B. 2011.
CZUBAJ M., *Piąty Beatles*, Warszawa: W.A.B. 2015.
CZUBAJ M., *Zanim znowu zabiję*, Warszawa: W.A.B. 2012.
CZUBAJ M., *21:37*, Warszawa: W.A.B. 2008.
KRAJEWSKI M., *Dżuma w Breslau*, Warszawa: W.A.B. 2012.
KRAJEWSKI M., *Festung Breslau*, Warszawa: W.A.B. 2011.
KRAJEWSKI M., *Głowa Minotaura*, Warszawa: W.A.B. 2009.
KRAJEWSKI M., *Liczy Charona*, Kraków: Znak 2011.
KRAJEWSKI M., *Widma w mieście Breslau*, Kraków: Znak 2010.

BIBLIOGRAFIA PRZEDMIOTOWA

- BESALA J., *Alkoholowe dzieje Polski. Czasy Piastów i Rzeczypospolitej szlacheckiej*, Poznań: Zysk i S-ka 2015.
BŁASZCZYK W., *Wrażliwość jako czynnik wpływu społecznego na zmiany w organizacji*, „Folia Oeconomica” 2010, nr 234, s. 157-171.
BYSTRON J.S., *Publiczność literacka*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk 2006.
CHARKOWSKA K., *Zjawisko prostytucji w doświadczeniach prostytuujących się kobiet*, Kraków: Impuls 2010.
CHŁOSTA-ZIELONA J., *Zamiast powieści obyczajowej. Cechy współczesnej polskiej powieści sensacyjnej*, „Media. Kultura. Komunikacja Społeczna” 2013, nr 9, s. 87-98.
ĆWIKLICKI M., *Przesłanki stosowanie teorii ugruntowanej w naukach o zarządzaniu*, „Folia Oeconomica” 2010, nr 234, s. 243-253.

⁶⁶ Powstała wręcz odmiana powieści kryminalnej nazywana skandynawską.

⁶⁷ M. SAMSEL-CHOJNACKA, *Szwedzka powieść kryminalna jako literatura społecznie zaangażowana*, „Studia Humanistyczne AGH” 10 (2011), nr 1, s. 116.

- Emocje i polityka. Sceny z życia polskiego parlamentu, red. T.K. Konecki, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2016.
- Encyklopedia Powszechna PWN, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1985.
- Encyklopedia socjologii, t. 3, Warszawa: Oficyna Naukowa 2000.
- FRANCZAK J., Od determinacji do dystynkcji. Przemiany socjologii literatury, „Wielogłos” 2010, nr 7-8, s. 85-96.
- FULIŃSKA A., Dlaczego literatura popularna jest popularna?, „Teksty Drugie” 2003, nr 4, s. 55-66.
- GLASER B.G., STRAUSS A.L., Odkrywanie teorii ugruntowanej. Strategie badania jakościowego, tłum. M. Gorzko, Kraków: Zakład Wydawniczy NOMOS 2009.
- GŁOWIŃSKI M., OKOPIEŃ-SŁAWIŃSKI A., SŁAWIŃSKI J., Zarys teorii literatury, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1991.
- GORZKO M., Teoria ugruntowana jako rodzina metod, „Opuscula Sociologica” 2013, nr 4, s. 5-16.
- HEYWOOD A., Politologia, tłum. B. Maliszewska, M. Masojć, N. Orłowska, D. Stasiak, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2009.
- HOLYST B., Socjologia kryminalistyczna, t.1, Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze „Lexis Nexis” 2007.
- IMIELIŃSKI K., Manowce seksu – prostytutka, Łódź: Res Polonia 1990.
- KARYŚ I., MICHALAK D., CHYMKOWSKI R., Raport na temat: Stan czytelnictwa w Polsce w 2014 roku, Warszawa: Biblioteka Narodowa 2014.
- KĄŻMIERCZAK-KALUŻNA I., Ubóstwo, jako problem społeczny. Kwestie terminologiczne i ustalenia empiryczne, „Kultura i Społeczeństwo” 2012, nr 1, s. 147-157.
- KENRICK D. T., NEUBERG S. L., CIALDINI R.B., Psychologia społeczna, tłum. A. Nowak, O. Waśkiewicz, M. Trzebiatowska, Orski M., Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne 2006.
- KONECKI T.K., Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2000.
- KORZENIEWSKI K., Paranoja polityczna jako rys społeczno-politycznej mentalności Polaków, „Studia Ekonomiczne” 2012, nr 4, s. 545-566.
- Książka i prasa w systemie komunikacji społecznej: przeszłość, dzień dzisiejszy, perspektywy, red. M. Juda, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej 2002.
- Ludzie i książki: studia i szkice bibliologiczno-bibliograficzne: księga pamiątkowa dedykowana Profesor Hannie Tadeusiewicz, red. E. Andrysiak, Łódź: Wydawnictwo Ibidem 2011.
- MATYSIAK-BŁASZCZYK A., SŁUPSKA K., Wybrane problemy społeczne środowisk wiejskich (ze szczególnym uwzględnieniem kwestii edukacji młodego pokolenia wsi), „Studia Edukacyjne” 2013, nr 25, s. 171-193.
- MUSZYŃSKI H., Zarys teorii wychowania, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1976.
- NOGOWSKI J.M., Wykluczenie społeczne w kontekście ubóstwa i bezdomności, „Civitas et Lex” 2015, nr 1, s. 55-64.
- Nowa encyklopedia powszechna PWN, red. B. Kaczorowski, t. 7, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2004.
- Polityka społeczna, red. G. Firlit-Fesnak, M. Szyłko-Skoczny, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2007.
- Raport CBOS pt. Polacy i książki, Warszawa: Fundacja Centrum Badań Opinii Społecznej 2011.
- SAMSEL-CHOJNACKA M., Szwedzka powieść kryminalna jako literatura społecznie zaangażowana, „Studia Humanistyczne AGH” 10 (2011), nr 1, s. 103-118.
- Słownik terminów literackich, red. J. Sławiński, Wrocław: Ossolineum 2008.
- SURZYKIEWICZ J., Agresja i przemoc w szkole. Uwarunkowania socjoekologiczne, Warszawa: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej 2000.
- SZUMSKI J., Problem społeczny jako przedmiot badań socjologii, „Studia Socjologiczne”, 1977, nr 3.

TURNER J.H., Socjologia. Koncepcje i ich zastosowania, tłum. E. Różalska, Poznań: Zysk i S-ka 1998.

WNUK-LIPIŃSKI E., Socjologia życia publicznego, Warszawa: SCHOLAR 2008.

Współczesne formy turystyki kulturowej, red. K. Buczkowska, A. Mikos von Rohrscheidt, Poznań: Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu 2009.

ŻÓŁKIEWSKI S., Wiedza o kulturze literackiej. Główne pojęcia, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk 1985.

NETOGRAFIA

<http://czubaj.blog.polityka.pl/>

<http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/literatura-popularna;3933205.html>

<http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/literatura-popularna;3933205.html>

<http://marek-krajewski.pl/>

http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2011/K_067_11.PDF

http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2011/K_067_11.PDF

<http://www.empik.com/bestsellery/ksiazki?gclid=CLyS14aN4csCFeThegodjdQOig&gclsrc=aw.ds&sort=topPreviousMonth>

<http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=61AB4818>

SOCJOLOGIA A LITERATURA POPULARNA. PROBLEMY SPOŁECZNE W POLSKICH POWIEŚCIACH KRYMINALNYCH – PRZYKŁADY

Streszczenie

Niniejszy artykuł wiąże się z trzema dyscyplinami naukowymi: socjologią, literaturą oraz kryminologią. Na wstępie omówione zostały podstawowe zagadnienia związane z literaturoznawstwem, a następnie zaprezentowano dziedzinę wiedzy, jaką jest socjologia literatury, oraz przybliżono jej podstawowe problemy badawcze i metodologiczne. Dalej zostały przedstawione teoretyczne założenia dotyczące problemów społecznych oraz ich ujęcie w polskich powieściach kryminalnych autorstwa Marka Krajewskiego oraz Mariusza Czubaja. Obecność kwestii społecznych w kryminałach rozpatrywana była z perspektywy metodologii teorii ugruntowanej w opracowaniu Anselma L. Straussa oraz Barneya G. Glasera. Na koniec czytelnik może zaznajomić się ze statystykami dotyczącymi czytelnictwa oraz rolą powieści kryminalnych w kreowaniu rzeczywistości społecznej.

Słowa kluczowe: powieść kryminalna; problem społeczny; utwór literacki; odbiór społeczny.

SOCIOLOGY AND POPULAR LITERATURE: SOCIAL PROBLEMS IN POLISH CRIME NOVELS – EXAMPLES

Summary

This article is related to three scientific disciplines: sociology, literature and criminology. At the beginning, the author discuss basic issues related to literary studies, then she presents the sociology of literature and its basic research and methodological problems, and next the theoretical assumptions concerning social problems and their depiction in Polish crime novels by Marek Krajewski and

Mariusz Czubaj. The presence of social issues in the crime fiction is considered from the perspective of the grounded theory methodology in the concept of Anselm L. Strauss and Barney G. Glaser. At the end, the reader can become familiar with the statistics on reading and the role of crime novels in creating social reality.

Key words: crime novel; social problem; literary work; public perception.